

פרק ג (פסוקים א-טו) / ברוריה בן-דוד (וייס)

בקטע זה נקרא איך חיזק שלמה את ממלכתו, ואיך ביקש מה' רק את הדרוש לו כדי למלא את חובתו כמלך.

האם חשב שלמה לחזק את ממלכתו באמצעות מלחמות כיבוש?
להפך, שלמה שאף לחזק את ביטחון המדינה ע"י בריתות ידידות עם העמים השכנים.

איזו ברית הייתה החשובה ביותר?

הברית עם מצרים. "ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים, ויקח את בת פרעה ויביאה אל עיר דוד". מצרים הייתה מעצמה אדירה ועשירה ובעלת תרבות עתיקה וחשובה. שלמה נחל כבוד רב בכרתו ברית ידידות עם מעצמה אדירה כמצרים. נישואין אלה היו בעלי משמעות מדינית רבה. נישואי בת פרעה לאיש נכרי היה מאורע חסר תקדים בתולדות המזרח הקדמון, והצביע על מעמדו האיתן של שלמה בין מלכי ארצות הקדם, ועל גודל כבוד מלך ישראל ותוקפו המדיני. המעמד המיוחד שנתן שלמה לבת פרעה והארמון המיוחד שבנה לה (פרק ז פס' ח; דה"ב ח, יא), מעידים על חשיבותו של בית פרעה בעיני שלמה.

ע"י חיתון מדיני חיזק שלמה את מעמדה הבינלאומי של ממלכתו. בעזרת ברית זו קיווה להטיל מוראו על העמים השכנים.

החוקרים נחלקו בזכותו של פרעה. רובם משערים שהכוונה לאחד ממלכי השושלת הכ"א שמלכה במצרים לפני פרעה שישק (יד, כה).

מימי חורבן שילה ועד לבנין בית המקדש הותרו הבמות. העם היה זובח בבמות בכל חלקי הארץ ובמיוחד במקומות הגבוהים. "ויאהב שלמה את ה' ללכת בחקות דוד אביו, רק בבמות הוא מזבח ומקטיר" (פס' ג). אף על פי שהקרבת קרבנות בבמות לא הייתה אסורה אז, היא נחשבה לפגם בשלמה אשר לא נהג כאביו, שהיה מקריב רק בבמה הגדולה בגבעון (דה"א טז לט-מ) או בירושלים (שמ"ב ו, יז). שלמה זבח והקטיר בהרבה במות ככל העם. "כי לא נבנה בית לשם ה' עד הימים ההם". רש"י פירש פסוק זה כמדבר בגנותו של שלמה "ששהה את בניין הבית ארבע שנים". לפי רד"ק הפסוק "רק בבמות הוא מזבח ומקטיר" מדבר בשבחו של שלמה. סמך הכתוב את הבמות ל"חקות דוד" לרמוז ששלמה לא הקים במות חדשות, ורק זבח והקטיר על אותן הבמות שהקריב עליהן אביו. כלומר: על המזבח אשר לפני הארון בירושלים, או בבמה אשר בגבעון.

מה היה מעשהו הראשון של שלמה?

מעשהו הראשון של שלמה היה הליכתו לזבח בבמה הגדולה אשר בגבעון. שם נראה ה' לשלמה בחלום הלילה.

"וילך המלך גבענה לזבח שם כי היא הבמה הגדולה" (פס' ד). לפי מסורת חז"ל משחרבה נב באו להם לגבעון (סדר עולם רבה פרק יג). קרא הכתוב לבמה זו "גדולה", כדי להבדיל בינה ובין הבמות הקטנות.

"אלף עלות יעלה שלמה על המזבח ההוא" (פס' ד). לא שלמה בעצמו העלה את כל העולות, אלא הכוהנים שהעלו אותם במצוותו. (בגבעון שימשו רק הכוהנים ובראשם צדוק דה"א טז לט-מ). "המזבח ההוא" הכוונה למזבח הנחושת אשר עשה בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה. מזבח זה היה כידוע נבוב לוחות (שמ' כז, ח; שם לח, ז), והיו ממלאים את חללו אדמה בימי המסעות (שמ' כ, כא), ובשילה ובנב מלאהו אבנים (זבחים מא ע"ב). הכתוב קורא לו בתורה (שמ' לח א) מזבח העלה. וחז"ל קוראים לו "מזבח החיצון". לפי מסורת חז"ל אש שירדה מן השמים בימי משה לא נסתלקה מעל מזבח הנחושת אלא בימי שלמה (זבחים סא ע"ב) שם בגבעון. ואש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד שבא מנשה וסלקה (זבחים סא ע"ב) (מנשה הצטיין ברשעותו).

בלילה בשנתו נראה אלקים לשלמה, (כמו ליעקב אבינו בחלום בית אל בר' מו, כ). "ויאמר אלקים שאל מה אתן לך?" (פס' ה). בשאלה זו ניסה ה' את שלמה. לפני שהשיב על שאלת ה' הודה לו שלמה על הטובה שעשה לאביו ולו. "אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול". "חסד גדול" יחידאי במקרא. דומה לו בתהילים "וגדל חסד".

"ותתן לו בן יושב על כסאו כיום הזה" (פס' ו). בפעם הראשונה בתולדות ישראל זכה מנהיג של כלל ישראל להוריש את תפקידו לבנו.

לא ידוע בן כמה היה שלמה בעלותו על כיסא המלכות. לפי חז"ל היה רק בן שנים עשרה. שלמה אומר בתפילתו "ואנכי נער קטן" (פס' ז).

לא זאת בלבד ששלמה עמד בניסיון וביקש רק את הדרוש לו כדי למלא את חובתו כמלך, אלא נתן ביטוי במשאלתו למעלת רוחו. "ונתת לעבדך לב שמע לשפט את עמך להבין בין טוב לרע, כי מי יוכל לשפט את עמך הכבד הזה?" "ונתת לעבדך לב שמע", לב מבין להבחין בין טוב לרע. "כי מי יוכל לשפט את עמך הכבד הזה?". הכבד במספר. כמו "יצא אדום לקראתו בעם כבד" (במד' כ, כ).

השפיטה הייתה אחד מתפקידיו החשובים של המלך.

"מלך במשפט יעמיד ארץ" (משלי כט, ד).

"ויעש אבשלום כדבר הזה לכל ישראל אשר יבאו למשפט אל המלך" (שמ"ב טו, ו).

"לשפוט" משמעו גם להנהיג את העם. "ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתנו" (ש"א ח, כ).

מכיוון ששלמה במעמד כה מפתיע של התגלות ה' אליו בחלום גילה במשאלתו קודם כל דאגה לעמו, ולא ביקש לעצמו לא עושר ולא כבוד, וגם לא שאל את נפש אויביו, לכן הבטיח ה' לשלמה להוסיף לבקשתו חסדים מופלגים, למעט אריכות ימים שכרוכה בהתמדתו ביראת שמים. ה' נעתר לבקשתו של שלמה והעניק לו לא רק חכמה שיפוטית וחכמת הממשל, כי אם גם חכמה כוללת חובקת עולם ומלואו (דעת מקרא). אברבנאל כתב ששלמה היה צדיק יסוד עולם, כי על שלושה דברים העולם עומד: על הדין, על האמת ועל השלום (מס' אבות סוף פרק א).

הכתוב התנה את אריכות ימיו של שלמה בשמירת התורה והמצוות כפי ששמר דוד, ואכן שלמה לא זכה לאריכות ימים, כי בסוף ימיו "לא היה לבבו שלם עם ה' אלקיו כלבב דויד אביו (מ"א יא, ד).

כשהקיץ שלמה משנתו זכר את חלומו הבין שחלומו אמת, עבר מגבעון לירושלים, ויעמד בתפילה והודיה לפני ארון ברית ה', שהיה באותה שעה באוהל ה' שנטה לו דוד "ויעל עלות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו" (פס' טו). פתח את הפרשה בהקרבת קרבנות ג-ד וחתמה בהקרבת קרבנות.

פרק ג (פסוקים טז-סוף)

בקטע זה נקרא על מאורע שהמחיש והדגים לעיני כל "כי חכמת אלקים בקרבו לעשות משפט".

מה היה המשפט שהובא לפני שלמה?

שתי נשים הביאו לפני המלך תינוק וכל אחת טענה שהתינוק שלה.

הפסוק "אז תבאנה שתי נשים" פותח את סיפור משפט שלמה הממחיש לעיני כול את המתנה שנתן ה' לשלמה חכמה ובינה.

פסוקים נוספים המתחילים במילה "אז".

"אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת" (שמ' טו, א)

"אז ישיר ישראל את השירה הזאת" (במד' כא, יז)

"אז ידבר יהושע לה' " (יהו' י, יב).

"אז יקהל שלמה" (מ"א ח, א).

המשפטים הללו נושאים אופי של התרוממות רוח.

האישה התובעת פתחה את דבריה בלשון נימוסין "בי אדני". במשפט זה נטלה רשות הדיבור.

התובעת הצביעה על הנתבעת ואמרה: ילדתי בן. ביום השלישי ללידתי ותלד גם האישה הזאת. היינו לבד בבית, ולכן אין מי שיוכל להעיד על המאורע. "אין זר אתנו בבית זולתי שתיים אנחנו בבית" (פס' יח). התובעת כפלה את דבריה לחיזוק. וימת בן הנתבעת, כי אמו שכבה עליו ולחצה עליו בכובד גופה. כשראתה כי בנה מת, ותיקח את בני ששכב אתי במיטתי, ואת בנה המת השכיבה בחיקי. הייתי שקועה בתרדמה, ולכן לא הרגשתי בדבר. רק בבוקר כאשר ראיתי שהתינוק ששוכב על ידי אין בו רוח חיים, הבינותי את המעשה שעשתה האישה השנייה בלילה.

מדוע לדעתכם נקבה התובעת דווקא ביום השלישי?
כדי להבהיר שהיה לה מספיק זמן להכיר את תווי פניו של תינוקה.

הנתבעת טענה: "בני החי ובנך המת". וכך התווכחו לפני המלך.

מה היה תפקידו של שלמה?

לקבוע מי האם האמתית.

שלמה חזר על דברי שתיהן: "ויאמר המלך זאת אמרת: זה בני החי ובנך המת, וזאת אמרת: לא כי, בנך המת ובני החי" (פס' כג). למדו חז"ל שצריך הדיין לשנות (ללמוד) טענותיהם של בעלי הדין (דב"ר ה, ה), וסמכו הלכה זו לפסוקנו, וזאת כדי שישמעו בעלי הדין שהשופט הבין טענותיהם ועליהן ישפוט.

באיזו תחבולה השתמש שלמה כדי לגלות את האמת?

הוא בחן את שתי הנשים. הבחינה הייתה צריכה לגלות למי מהן לב רחום, לב אם, המוכנה בשעת מבחן לוותר על זכותה היקרה ביותר ובלבד שתציל את חיי הילד שלה. ברור לכן שהאישה אשר לא תחוס על חיי הילד משקרת.

כיצד הצליח שלמה לגלות את האם האמתית?

המלך הציע לגזור את הילד החי לשניים (מובן שרק לשם בחינה הציע זאת), ולתת מחצית ממנו לכל אחת מהן. גזר דין שיכול להישמע רק מפי מלך, שלא ידוע עדיין על חכמתו או על מערכת רגשותיו. האכזריות הייתה מצויה בין מלכי הקדם, ולכן לא יכלו הנשים להיות מופתעות מאטימות הלב הבוטה שבפסק דינו של המלך.

כיצד הגיבה על הצעה זו האם האמתית?

רחמיה נתעוררו על פרי בטנה היא ויתרה על זכותה והסכימה שהוא יינתן לתובעת ובלבד שלא יומת. "תנו לה את הילוד החי, והמת אל תמיתהו" (פס' כו). ואילו התובעת טענה: "גם לי גם לך לא יהיה, גזרו".

מה הסיק מכך המלך?

מרגשות רחמיה הסיק המלך כי היא אם הילד החי ודבריה נכונים. כי התובעת חשפה גם רוע בנוסף לקנאה.
"תנו לה את הילוד החי, והמת לא תמיתהו, היא אמו" (פס' כז).

איזה רושם עשה המשפט על העם?

בשמעם את פרשת המשפט הכירו את חכמתו של שלמה וידעו כי הוא באמת ראוי למלוכה. וחשו כלפיו יראת כבוד. רד"ק כתב יראו מפניו לעשות דבר רע ואפילו בסתר, כי ראו כי ברוב חכמתו יוציא לאור משפט. חששו שהמלך ידע לגלות קלונם, כי אין נסתר מחכמתו.

ניב

נכמרו רחמיה (פס' כו).
הוראתו: התעוררו רחמיה.